

nych w kościołach, szczególnie tych monastycznych, które nie tyle mają zaspakającą próżną ciekawość, ile poprzez swoją prostotę mają kierować na Boga (s. 123-128).

Książka prof. J.R. Sommerfeldta jest twórczym wkładem w coraz lepsze poznanie i uznanie duchowego nauczania św. Bernarda. Ukazuje wielką erudycję autora i jego fachową orientację, zarówno w samych dziełach Opata z Clairvaux, jak i w publikacjach dotyczących jego osoby, o czym świadczy również bogata bibliografia zamieszczona na końcu książki. Żaden poważny badacz problematyki bernardyńskiej nie może nie znać tej pozycji, ukazuje ona bowiem społeczne myślenie Bernarda i jego duchowe korzenie. Usprawiedliwia tym samym jego, i jemu podobnych, zbyt duże zaangażowanie w sprawy dočasne wynikające ze szczególnego powołania i potrzeby Kościoła XII wieku.

Ks. Ryszard Groń – Chicago, USA

John R. SOMMERFELDT, *Bernard of Clairvaux. On the Life of the Mind*, New York – Mahwah NJ 2004, The Newman Press, ss. 197.

Profesor Historii Uniwersytetu w Dallas, twórca Międzynarodowych Kongresów Studiów Mediewistycznych w Kalamazoo, John R. Sommerfeldt, zaprezentował nakładem wydawnictwa Newman Press w Nowym Yorku, jedną z dwóch swych ostatnio napisanych książek, poświęconych św. Bernardowi z Clairvaux, pt. *Bernard z Clairvaux. Życie umysłu*. Wystarczy tu przypomnieć, że jest on obecnie jednym z najbardziej kompetentnych pisarzy amerykańskich w dziedzinie studiów mediewistycznych, a szczególnie działalności i twórczości wielkiego reformatora cysterskiego XII wieku – św. Bernarda z Clairvaux. Obecna publikacja jest dedykowana zmarłemu Jean Leclercq'owi, jako hołd wdzięczności autora za wszelkie odkrycia tego francuskiego badacza w dziedzinie mediewistyki i za swe duchowe prowadzenie. Sommerfeldt wyjaśnia we *Wstępie* swe duchowo-naukowe kontakty z Leclercq'iem i inspiracje tego ostatniego w dalszych badaniach nad nauką, a szczególnie epistemologią, Bernarda z Clairvaux, której generalnie książka jest poświęcona (s. VII; XV-XVII).

Na prezentowaną publikację składa się dziewięć rozdziałów poprzedzonych *Wykazem skrótów* i krótkim *Wstępem* autora oraz zakończonych *Przypisami*, *Bibliografią* i *Spisem treści*. Całość skupia się wokół dziewiczej dotychczas problematyki epistemologicznej Bernarda, czyli zagadnieniu form poznania i ich zadań. Rozdział pierwszy, pt. *Bernard i życie umysłu (Bernard and the Life of the Mind)*, stanowi tu swoisty klucz podziału całej pracy. Najpierw autor wprowadza i wyjaśnia o co mu chodzi: o poznanie w sensie osiągnięcia szczęśliwości bycia z Bogiem (*Centrality of Epistemology*). Wyróżnia przy tym formy

tego poznania, stanowiące później treść kolejnych rozdziałów: *mistycyzm* – rozumiany jako dar wiary domagający się współpracy z władzami poznawczymi człowieka; *humanizm* – poszukiwanie prawdy przez piękno; *scholastycyzm* – ukazanie roli rozumu w tych poszukiwaniach; wreszcie *zmysł wspólny* (*Mysticism, Humanism, Scholasticism, and Common Sense*). W rozważaniach tych należy jednak uwzględnić społeczny i eklezjalny kontekst tego nauczania, odzwierciedlający ówczesne stosunki społeczne. Wyraża je bernardyńska nauka o Kościele i społeczeństwie, która, zgodnie z jego znanym porównaniem, widziana jest dynamicznie, jako życie trzech rodzajów grup ludzi podróżujących przez morze: *Noe* – czyli prałaci i opaci, *Daniel* – czyli mnisi, tj. ludzie o głębszych mistycznych aspiracjach, oraz *Hiob* – lud wierny (*The Social and Ecclesiastical Context*).

Zgodnie z zarysowanym kluczem książki, Sommerfeldt przedstawia po kolei strukturę pracy wyrażoną w poszczególnych rozdziałach, konsekwentnie i logicznie poprowadzoną aż do ostatniego rozdziału. Drugi rozdział (*Mysticism: The Truth as Gift*) zajmuje się najpierw mistycznymi formami poznania prawdy: wiarą i wiedzą charyzmatyczną, dwoma najbardziej powszechnymi sposobami poznania; pierwsza jest pewna, bo ma swe źródło w Bogu (*The Certainty of Faith*), druga wymaga autorytetu Kościoła (*Charismatic Knowledge*); trzecią formą mistycznego poznania jest kontemplacja zarezerwowana szczególnie dla mnichów (*Contemplation: The Monk's Means to the Truth*).

Trzeci rozdział omawia zagadnienie humanistycznego poznania, w którym Bernard docenia rolę uczonego duchowieństwa w zakresie literatury klasycznej i sztuki, tzw. gramatyki i retoryki, w jedynym celu głoszenia prawdy Bożej (*The Learned Clergy*); autor pokazuje, że sam Bernard był przyjacielem i patronem uczonych (*Friend of the Learned and Patron of Scholars*), uwrażliwiająca duchownych na literaturę klasyczną i sztuki piękne (*Education in the Literary Arts*). Kolejny rozdział (IV) ukazuje zastosowanie scholastycznego poznania, tzw. dialektyki, czy filozofowania (*Scholasticism: The Roles of Reason*), wyrażonego w odkrywaniu przez człowieka rozumnego uporządkowania świata, stworzonego przez Boga, rolę zmysłów w procesie poznawczym, oraz funkcje i ograniczenia myślenia logicznego w przypadku rzeczywistości wiary; tu jest też miejsce na wiedzę dotyczącą pryncypiów moralnych i prawa. Ostatni rozdział (V), z serii prezentacji bernardyńskich form poznawczych, zajmuje się zagadnieniem zmysłu wspólnego, które obejmuje: rozważanie, czyli medytację, oraz dobrą radę (*Common-sense, Consideration and Counsel*).

Po zakończeniu prezentacji form poznawczych, w szóstym rozdziale autor przystępuje do omówienia relacji między poszczególnymi drogami prowadzącymi do prawdy (*The Relationship Between the Path to Truth*), zastanawiając się nad zagadnieniem ewentualnej hierarchizacji poznania, w zależności od danego stanu: wprawdzie są tu pewne priorytety, jednak generalnie takiej hierarchizacji nie ma; wszystkie formy poznawcze są dostępne dla wszystkich

(*An Epistemological Hierarchy?*); autora interesują tu także relacje między wiarą, rozumem i opinią (*Faith, Reason, and Opinion*); chociaż pierwsza z nich jest najwznioślejsza w poznawaniu prawdy, jednak każda z nich ma swe kompetencje i ograniczenia; ostatniej do jej autentyczności potrzebny jest dodatkowo świadectwo tradycji i autorytet Kościoła.

Na tym tle można dopiero zrozumieć pozorne sprzeczności związane w bernardyńską epistemologią (*Inconsistency and Order*), sprzeczności, które odbiły się na znanym z historii słynnym casusie Abelarda. Sprzeczności dotyczą pogodzenia pracy duszpasterskiej z nauczaniem scholastycznym, niebezpieczeństw wynikających ze światowej próżnej wiedzy filozoficznej i ciekawości. Bernard znany ze swego pisarstwa, posłuszny prośbom i nakazom przełożonych czy przyjaciół, a także kierujący się umiłowaniem prawdy, przedłożył swój system, który mimo braku ścisłych scholastycznych norm uchodził za ówczesną ostoję prawowierności nauczania teologicznego (*The Chimaera Revisted*). Na tle tych ostatnich rozdziałów (VII-VIII) autor wyjaśnia w końcu dość enigmatyczny casus potępienia błędnego nauczania Abelarda (*The Abelard Affair*). Sommerfeldt twierdzi, że błędność jego nauki według Bernarda leżała w stosowanej przez filozofa metodzie badania prawd wiary czystą logiką rozumu, która ma swoje granice, i stąd wynikały jego błędy dogmatyczne. Podobny przypadek odzwierciedlał później casus biskupa Gilberta de la Porée, który powtarzał niektóre tezy Abelarda, ale je zaraz odwołał.

Książka profesora Sommerfeldta jest rzeczywiście ciekawa i prosta w czytaniu. Autor z łatwością prowadzi czytelnika po szlakach teologii monastycznej Bernarda z Clairvaux, uwypuklając aspekt epistemologiczny, dotąd specjalnie nie poruszany przez badaczy. Tym samym rozjaśnia wiele niejasnych stron tego nauczania i związane z nimi wydarzenia, dając tło dla zrozumienia spornych i sprzecznych kwestii. Świetnym przykładem jest tu właśnie casus Abelarda i Gilberta, dla wytłumaczenia którego zdaje się powstała ta publikacja, zamykając niejako długoletnie spory na ten temat. Jest ona warta polecenia dla każdego, kto chce zrozumieć specyfikę dwunastowiecznej teologii monastycznej, której Bernard był wielkim motorem, by widzieć z jej perspektywy rozwiązania ówczesnych problemów.

Ks. Ryszard Groń – Chicago USA

Ks. Jan ŻELAZNY, *Biskup Ojcem. Zarys eklezjologii syryjskiej na podstawie „Konstytucji Apostolskich”*, Kraków 2006, ss. 296.

Z uznaniem należy przyjąć studium ks. dra Jana Żelaznego dające zarys eklezjologii syryjskiej i ukazujące biskupa jako ojca w świetle *Konstytucji Apostolskich*. Praca poza wstępem i zakończeniem składa się z pięciu rozdzia-